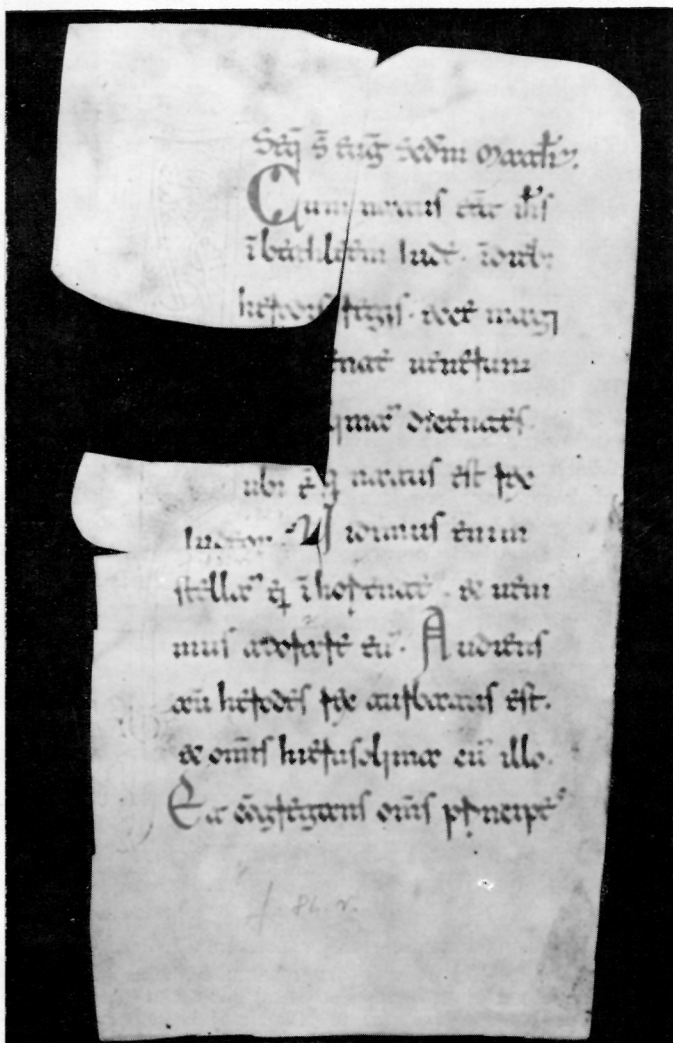

Fragmenti iluminiranog evanđelistara iz kraja XI stoljeća u Rabu

1 Ukras uz evanđelje na Bogojavljenje

U arhivu Nadžupskog ureda u Rabu čuvaju se fragmenti jednog veoma dragocjenog rukopisa pisanog beneventanom — kojim su, pošto je bio razrezan, »zakrpana« dva gradula iz 15. stoljeća.¹

Ti su fragmenti ostali do sada nepoznati našoj javnosti. Stručnjaci ih nisu zapažali, a i oni koji su ih zapažili (kao npr. Folnesics²), nisu im pridavali veće važnosti. Međutim, iako su to fragmenti, možemo ustvrditi da se radi o prvorazrednom i ujedno jednom od najstarijih spomenika minijaturene umjetnosti koji je nastao kod nas i koji se kod nas čuva.³

OPIS

Premda je sav razrezan u nekih četrdesetak fragmenata razne veličine i oblika, ipak se već sada daje točno rekonstruirati njegov format, a donekle i sadržaj.⁴

To je Evanđelistar, perikope evanđelja raspoređene na pojedine blagdane u toku godine. Format stranice mu je bio 255 × 180 mm. Tekst je pisan u jednom stupcu visine 170, a širine 100 mm. Lijevi marginalni prostor mu je 27, desni 52, gornji 30, donji 55 mm. Broj folija nemoguće je utvrditi i ne vidi se da je bila provedena bilo kakva numeracija folija.

Pisan je uglatom beneventanom, montekasinskog tipa. Slova veoma lijepa oblika izvedena su u dvije boje: u smeđoj (zapravo, to je izbljedjela crna) tekst, a crvenom su ukrašeni naslovi i početna slova rečenica. Neka su evanđelja potpisana pod koralne neume. Notacija je izvršena beneventanskim dijastematskim sistemom bez ijedne crte (»in campo aperto«), kakav je i u Dalmaciji vladao u 11. i početkom 12. stoljeća.⁵ Dvije su veličine slova. Jedna su velika 5 mm, i njima je pisan tekst

Kad je rukopis već bio predan u štampu u međuvremenu je, susretljivošću i troškom JAZU, Gradual br. 10 restauriran i fragmenti ovog evanđelistara iz njega izvađeni te i oni restaurirani. Restauratorski rad je izvršila inž. Vera Hršak u Laboratoriju za restauraciju knjiga Historijskog instituta JAZU u Zagrebu. Iz fragmenata se gotovo kompletno dalo sastaviti dvanaest listova dok je još tridesetak fragmenata ostalo slobodnih. Kompletirani listovi nisu uvezani, nego su ostali slobodni, uloženi u celofanske vrećice i vraćeni u Rab gdje su izloženi u novootvorenoj zbirci crkvenih umjetnina u župnom uredu.

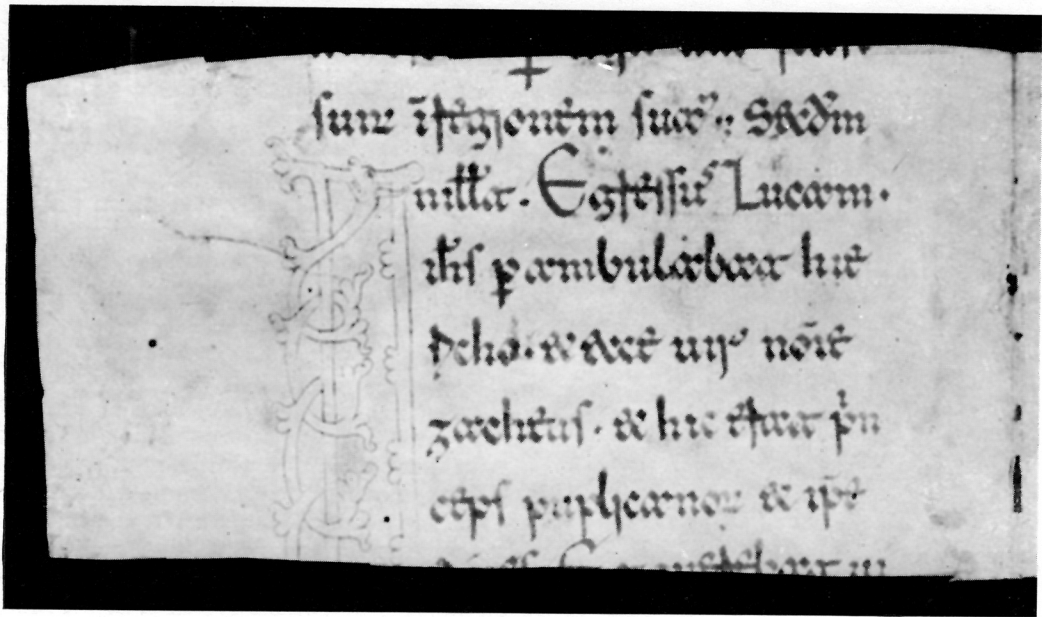
¹ To su *Graduale de tempore*, knjižnica katedrale br. 3, formata 550 × 387 mm, pisan gotičkom minuskulom 15. stoljeća, i *Graduale de tempore*, Arhiv rapskog kaptola, br. 10, također pisan gotičkom minuskulom 15. stoljeća, ali ga je pisala sasvim druga ruka. Format mu je 255 × 195 mm. Fragmenti iz Graduala br. 3 su skinuti i pohranjeni u posebnoj kovrti, a fragmenti Graduala br. 10 su većim dijelom još u njemu jer su mu dodani i zašiveni kao pojačanja na hrptovima pojedinih sveščića. Bio bi nužan restauratorski zahvat da se ti fragmenti odstrane i sačuvaju a tek tada će biti moguće dati detaljnu analizu sadržaja i minijatura, a vjerojatno će izaći na vidjelo i novi elementi važni za dataciju ovog vrijednog rukopisa.

² Hans Folnesics, *Die illuminierten Handschriften in Dalmatien*, Leipzig 1917, str. 159, br. 74 (Graduale br. 10, koga on naziva Missale) i br. 74a, pod kojim brojem spominje fragmente evanđelistara i stavlja ih u 12. stoljeće. Međutim, njemu nisu bili poznati svi fragmenti, a pogotovo ne oni iz Graduala br. 3. U Gradualu br. 10 postoje fragmenti nekih »Acta martyrum« pisanih karolinom 10/11 stoljeća, s jednim raskošnim inicijalom, ali ni njih Folnesics ne spominje.

³ Rukopisa starijih od ovog doduše ima kod nas, ali njihove minijature, ukoliko ih ima, znatno zaostaju za ovima, npr. MR 153, iz Zagrebačke Metropolitane.

⁴ Dok se ne izvrši restauracija fragmenata bit će nemoguće izvršiti detaljan opis i valorizaciju ovog spomenika.

⁵ Guido d'Arezzo je već 1028. u svom Antifonaru za papu Ivana XIX uveo dvoctrni sistem u notaciji.

2 Dio inicijala »I«, na blagdan posvećenja crkve

običnih evanđelja, a druga 3 mm, i njima je pisan tekst evanđelja podpisanih pod neume. Početna slova rečenica nešto su veća, otprilike 10 mm, s tendencijom ukrašavanja, ali bez ikakvih ornamenata koji u isto vrijeme ne bi bili i dijelovi slova, naime, pojedine linije slova su udvostručene. Međutim ima fragmenata gdje je i pod neume podpisan tekst onim većim slovima. Da se ipak radi o jednom te istom kodeksu, dokaz je ne samo isti karakter pisma nego i to što se sačuvala donja polovica čitavog arka na kome su sve tri veličine slova.⁶

ILUMINACIJE

Pri opisu iluminacija služit ćemo se sasvim proizvoljnim redoslijedom, jer je barem za sada pravi redoslijed nemoguće ustanoviti.

Prema tome što je do sada otkriveno, iluminacije u ovom kodeksu možemo podijeliti u dvije vrste: teratološko-pletetni ukrasi i figurne minijature.

1. Teratološko-pletetni ukrasi

Ti ukrasi riješeni su potpuno grafički u jednoj boji, i to smeđoj kao i tekst. Zapremaju gotovo čitav lijevi marginalni prostor. Ova dva sačuvana, nemaju nikakve sadržajne veze s tekstom: niti su inicijali niti ilustracija sadržaja.

a) (slika 1) Jedan se daje gotovo čitav rekonstruirati. Razrezan u komade bio je prilijepljen na raznim mjestima kao zakrpa Graduala br. 3 katedralne knjižnice. Izrađen je u obliku slova »J«, i nalazi se s lijeve strane teksta evanđelja na blagdan Bogojavljenja, ali nema veze s tekstom jer ni naslov ni tekst evanđelja ne počinju slovom I. Visok je 180 mm (koliko i stupac teksta), a njegov glavni dio širok je 25 mm, dok se pri dnu suzuje i završava volutom. Gornja se polovica sastoji od »okvira«, kojeg su stranice naznačene dvostrukom linijom debele 3 mm. Oko polovice ornamenta te se stranice priljubljuju jedna uz drugu i idu paralelno

do dna, svijaju se završavajući volutom nalijevo u obliku glave neke čudovišne životinje (zmaja). U gornjem dijelu prostor unutar okvira ispunjen je biljnim viticama, koje se međusobno isprepliću, a po njima se ponegdje javljaju mali listovi. S lijeve strane na vrhu je jedan list, a ispod njega nadalje okrenuta glava zmaja identična onoj na dnu ornamenta. Sve je to izvedeno crtežno, u jednoj boji, i to smeđoj.

b) (slika 2) Oveći fragment teratološko-pletetnog ornamenta, koji je nešto slobodnije riješen nego gore opisani. Nema okvira koji bi se moglo tačno definirati. Sav se sastoji od vrpce biljnog karaktera, koje se međusobno isprepliću ili idu ravno. S desne strane je jedna takva uspravna vrpca, koja sa svoje unutrašnje strane ima nekoliko biljevnih kvrga. Druga jedna takva vrpca, posve ravna doduše, s lijeve je strane. Oko te se u uzlovima savija treća. Ona ima na sebi također kvрге biljevnog karaktera, a ponegdje i stilizirane listiće, dok na gornjem kraju završava životinjskom glavom, što grize horizontalnu vrpcu, koja spaja dvije vertikalne. — Donji dio ornamenta nije sačuvan. Tekst kraj kojeg se nalazi, odlomak je iz Lukina evanđelja (19,1-10), koji se inače čita na blagdan posvećenja crkve.

Boja je i ovdje samo jedna, i to smeđa, odnosno blijedo crna.

2. Figuralne minijature

Na analognim mjestima, na kojima se nalaze opisani ornamenta, nalaze se, uz poneka evanđelja i likovi Krista, Bogorodice ili svetaca dotičnog blagdana. Potpuno su slobodni, bez ikakva okvira, ili bez bilo kakve druge

⁶ Primjerke pisma i notacije vidi na slikama 1, 2, 9, 10.

⁷ Prilikom odljepljivanja ovih fragmenata od graduala (a odlijepio ih je vjerojatno već Folnesics, ili netko prije njega) boja je ponešto oštećena, jer je jedan sloj boje ostao prilijepljen za donju pergamenu. Međutim to ne smeta mnogo pri određivanju i vrednovanju boja osim možda u predjelu očiju.

⁸ Cfr. M. Righetti, *Storia liturgica*, Milano 1950, I, 504.

naznake ili sugestije prostora. Visina im je prosječno 120 mm. U stojećem su stavu (osim jednoga koji sjedi), pomalo su ukočeni i hijeratične poze.

Boje veoma jake i intenzivne: crvena, plava, zelena, smeđa i ljubičasta, te zlatna i crna dane su na draperiji u nijansama. Lineament nabora je svjetlije boje nego udubine, ponegdje je čak dan u čistoj bijeloj boji.

Crtež nije vidljiv. Crte lica su na svim likovima jedva zamjetljive, rađene sa blijedom smeđom bojom. Isto tako je rađen i sav ostali crtež inkarnata. Oči su slabo izrađene. Na velikoj okruglastoj bjeloočnici, na sredini gore tamna tačkica, tako dobivamo dojam širom otvorenih očiju.⁷

Inkarnat je dan u tamnom okeru, koji vuče više na smeđe.

Ovakvih minijatura ima sedam. Radila ih je ista ručka. Pod utjecajem su bizantsko-talijanske minijature škole.

a) (slika 3) U Gradualu katedralne knjižnice, s oznakom br. 3 na ff 51 r, i 148 v. nađen je u dva komada, dio lika Bogorodice, i to samo od pojasa naviše. Lik je u stojećem stavu. Ruke drži raširene na molitvu (u stavu orante). Odjevena je u casulu ljubičaste boje koja na prsima ima trograni križ (Crux trifida) zlatne boje sa crvenim rubom. (Takav je križ bio uobičajen na planitama u 11. st.)⁸ Preko glave ima pokrivalo iste boje koje je i casula. Oko glave veliku zlatnu aureolu (28 mm) crvenim rubom.

Inkarnat je tamni oker u nijansama. Oči rastvorene, pogled uprt ravno naprijed.

S desne strane glave nalazi se crvenim slovima početak teksta »In a...«, a označuje početak naslova blagdana. To bi mogla biti dva blagdana, i to Assumptio, ili Ascensio. Budući da je ovaj lik ženski, to će i blagdan In Assumptione ili Annuntiatione Beatae Mariae Virginis, a dosljedno tome ovo je lik Bogorodice, i to Panhagia.

b) (slika 4) (Ova, kao i slijedećih šest minijatura nalaze se u Graduale kaptolskog arhiva, koji nosi br. 10). Na f 49 r i komad koji je nekad bio na zadnjoj korici iznutra.

Lik Krista u stojećem stavu, en face, pogled smjera nešto ulijevo. Odjeven je u crvenu tuniku i plavu togu. Pod nogama mu je nekakva draperija, presavijena u obliku položenog broja 8; sive je boje... Vjerojatno treba da predstavlja složen ubrus. Oko glave mu je zlatna aureola s plavim križem. I križ i aureola imaju rub crvene boje. Kosa i brada su mu riđe boje. Bosonog je... Desnu ruku drži na prsima, s prstima složenim za blagoslivanje na orijentalni način. U lijevoj ruci drži visok, a tanak križ s dvije poprečne grede na vrhu (crux gemina). Inkarnat je tamni oker.

Budući da se ovaj lik nalazi uz perikopu evanđelja koje se čita na Uskrs (Marko 16,1-7), nema sumnje da predstavlja uskrsnalog Krista.

c) — Uz ff 31 r. i 41 v, na hrptu: (slika 5) S lijeve strane teksta, lik Marije Magdalene u stojećem stavu, visine 12 cm. Haljina tamnocrvene (više ljubičaste) boje. Peplos i pokrivalo za glavu crvene boje. Zlatna aureola s crvenim rubom. Zlatne sandale. Glava nešto okrenuta ulijevo, a isto tako i pogled. U lijevoj ruci drži pred prsima zlatnu posudicu (dragocjene pomasti), a desnom ispod lijeve pokazuje nešto u stranu. Inkarnat blijedi oker.

3 Bogorodica-orans

Tekst uz koji se nalazi ovaj lik je evanđeoska perikopa Matej 28,1-7, koja se čita na Veliku subotu, o Tri Marije na Kristovu grobu, pa prema tome nema nikakve sumnje da je ovo lik sv. Marije Magdalene.

d) — Uz ff 129 r. i 179 r.: (slika 6) Lik sv. Petra u stojećem stavu. Glava nešto okrenuta ulijevo. Noge u raskoraku, stoje slobodno u zraku. Plava tunika, smeđa toga. Zlatna aureola s crvenim rubom. Kosa i brada smeđe s bijelim kovrčama. Inkarnat oker. Crte lica svijetlosmeđe. Desnu ruku uzdigao u govorničku gestu, u lijevoj ispred sebe u visini pojasa drži svitak.

Da se radi o sv. Petru dokazom je što se ovaj lik nalazi uz perikopu evanđelja Matej 16,13-19, koje se čita na blagdan sv. Petra (29. VI), osim toga na prethodnoj se stranici na dnu nalazi ostatak naslova blagdana pisan crvenom bojom »...petri apli.«, — a kovrčava kosa je ikonografski detalj tipičan i za sv. Petra.

e) Uz ff 197 r. i 206 v. Uz vanjski hrbat kvaterna prilijepljen je fragment s likom Ivana Krstitelja u stojećem stavu, u raskoraku. Teško ga je opisati, jer je gotovo sav zakriven (licem je prilijepljen uz pergamentu korpusa). Noge su mu od polovine bedra naniže gole. Odjeven u smeđu košulju vidljivu samo na desnom ramenu, a preko sebe ima prebačeno nešto kao togu ljubičasto-sive boje. Desna ruka mu je postrance uzdignuta, u lijevoj drži razmotani svitak. Duga razbašurena brada i

4 Uskrsnuli Krist

5 Marija Magdalena

kosa su mu tamne smeđe boje. Zlatna aureola s crvenim rubom. Inkarnat smeđe crven.

Ako ovom opisu još dodamo da se nalazi kraj perikope evanđelja Luka 1,57-68, nije teško pogoditi da je to lik Ivana Krstitelja. Veoma je oštećen jer mu upravo kroz lice prolaze konci uveza.

f) (slika 7) Odvojeni ostrižak veličine 170×95 mm u koverti, u gradualu br. 10. S lijeve strane teksta slobodno stoji lik sv. Andrije visine 105 mm. Odjeven u crvenu tuniku i zelenu togu. Bosonog. Kosa i brada crvene boje sa sivim (sijedim) pramenovima kose. Zlatna aureola s crvenim rubom. Glava nešto okrenuta ulijevo gore. Pogled prema gore. Desnu ruku s ispruženim kažiprstom drži ispred sebe, a u lijevoj mu je zlatni smotani svitak. Inkarnat tamni oker. Noge, obadvije ravnih stopala, okrenute su nalijevo.

Kraj njega, na početku teksta, nalazi se riječ »apli« crvenom bojom, tj. na blagdan nekog apostola. Perikopa evanđelja je iz Matej 4,18-22, koja se čita na blag-

dan sv. Andrije apostola, pa prema tome ovaj lik predstavlja sv. Andriju apostola.

g) (slika 8) Odvojeni ostrižak veličine 260×30 mm (bio je prilijepljen negdje uz hrbat graduala br. 10). Po sredini ostriška sjedeća figura Krista Pantokratora. Krist sjedi na blijedoružičastom sjedalu s jastukom (ne vidi se nikakav naslon) a pokrivalo iste boje seže duboko ispod njega. Noge mu počivaju na crvenom »oblačiću« nepravilna oblika. Odjeven u ljubičastu tuniku, a preko lijevog ramena i prsiju ide zlatna vrpca s crvenim rubom. Na lijevom i desnom ramenu nalaze mu se četiri crvene tačkice raspoređene u obliku romba. Isto takve četiri tačkice, samo bijele boje, nalaze se na desnom koljenu na togi koja je inače plave boje. Desnu ruku drži ispred sebe s prstima složenim za blagosivanje na orijentalni način. U lijevoj ruci na koljenu drži naslonjenu uspravnu zatvorenu knjigu zlatne boje sa crvenim okovom na uglovima i sredini te crvenim rubom. Oko glave zlatna aureola sa zelenim križem. Aure-

7 Sv. Andrija apostol

ola i križ imadu rub crvene boje. Inkarnat svijetli oker. Kosa tamno smeđa. Brada svijetlo smeđa, prosjeda. Crte lica crvenkaste.

Iznad njega je ostatak perikope evanđelja Luka 11,27-28: »Beatus venter qui te portavit«, ali to se ne odnosi na ovaj lik, jer je to tekst evanđelja prethodnog blagdana, koji se inače čita na III nedjelju korizme i u nekim misama na blagdane Bogorodice. Među ostalim, na blagdan Beatae Mariae Virginis ad nives 5. VIII. Od ovog blagdana imamo s desne strane samo slovo »I« (In) crvene boje. Ovo bi prema tome mogao biti lik Preobraženog Krista (blagdan 6. kolovoza i II nedjelja Korizme).

MJESTO NASTANKA I DATACIJA

Premda na postojećim fragmentima nema nigdje ni traga kakvoj bilješci koja bi upućivala na mjesto nastanka ovog evanđelistara, na jednom fragmentu postoji ostatak jedne veoma dragocjene bilješke, koja inače ne spada na evanđelistar, premda je pisana neposredno iza jednog evanđelja, vjerojatno zadnjeg u evanđelistaru. To je lijeva polovina jednog lista razrezanog vertikalno.

Prvi redak je ostatak evanđeoskog teksta s prethodne strane, potpisan pod neume bez crtovlja. U drugom retku počinje jedan inventar. Budući da je samo lijeva strana sačuvana, teško ga je čitavoga rekonstruirati. Ali ipak bar približno se daje nešto izvući. Naslov je »Inpis de epile paramto« — Najvjerojatnije »Inprimis de episcopali paramento«. — Iz predmeta koji su unutar popisani vidi se da se radi o predmetima biskupskog ornata i odore (npr. duo cirotheca, Sand.) (vidi sl. 10).⁹

Prema tome bi se dalo zaključiti da je ovaj evanđelistar pripadao nekoj biskupskoj crkvi. Međutim, to je mjesto neuobičajeno za pisanje inventara. Doduše ovaj tekst pokazuje mlađe karakteristike i napisan je vjerojatno u 12/13. stoljeću, pa nije isključeno da je inventar napisan baš tu, gdje će biti najsigurniji da se ne izgubi ili zametne.

Iza inventara počinje jedan »Confiteor«, koji je malo neuobičajen, pa ga zato donosim u cijelosti koliko ga je moguće pročitati. (Kratice donosim razriješene, a original vidi na fotografiji.)

»Confiteor deo et omnibus

⁹ Svi predmeti koji se u ovom inventaru spominju uvedeni su u liturgijsku upotrebu već u 10. stoljeću.

6 Sv. Petar apostol

in lege dei. Cogitatione
verbo. opere. et exemplo.
Beatum michaellem ar
et evangelistam. Bea

— — — «

Iza onoga Beatum Michaellem archangelum, vjerojatno je stajalo na drugoj polovici koja nije sačuvana: »Beatum Iohannem Baptistam et evangelistam, jer iza sv. Mihovila u Confiteoru dolazi sv. Ivan Krstitelj. Ali sv. Ivan Evanđelist ne nalazi se u Confiteorima opće Crkve, pa se pitamo zašto je ovdje naveden. Budući da su u to doba, u Confiteoru imenovani pored standardnih svetaca i sveci zaštitnici grada, crkve ili samostana, možemo zaključiti da je ovaj Confiteor, a prema tome i evanđelistar bio u upotrebi u nekoj crkvi sv. Ivana Evanđelista. Nije isključeno da je pripadao samostanu sv. Ivana Evanđelista u Biogradu. Međutim i u Rabu je postojala crkva sv. Ivana Evanđelista, kraj koje je u ono doba, do polovice 13. st., bio samostan benediktinki. Godine 1287. u tom su se samostanu nastanili franjevci konventualci, koji su u njemu bili sve do

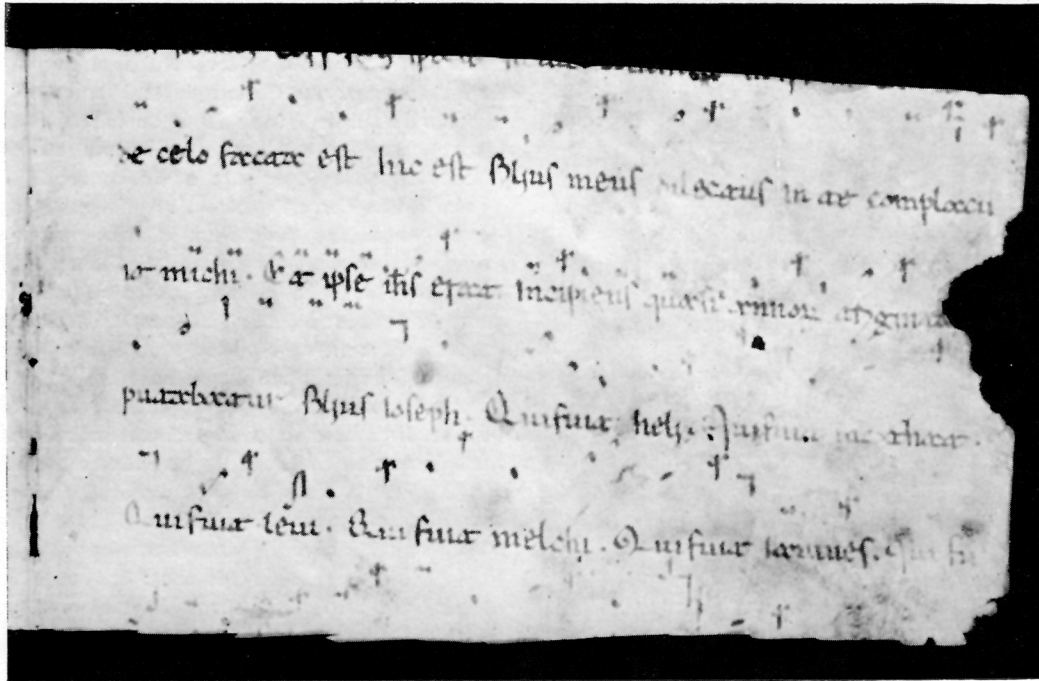
8 Krist na prijestolju
(Blagdan Preobraženja)

1783. — Prema tome bi se moglo pretpostaviti da je ovaj evanđelistar pripadao crkvi sv. Ivana Evanđelista. Inventar je u njemu vjerojatno zato što se tu i čuvao. Rapski su biskupi naime stanovali u svojim vlastitim kućama, i ne zna se da bi postajala, barem u to doba, neka posebna zgrada kao biskupska rezidencija. Da je pripadao crkvi sv. Ivana, govori nam i to što je ovaj Gradual, koji je tim fragmentima »okrpan«, franjevačkog porijekla, najvjerojatnije iz istog samostana sv. Ivana, a kad je ovaj bio ukinut 1783. g., prešao je u vlasništvo katedrale odnosno kaptola.

U pismu se osjeća jak utjecaj skriptorija svetog Krševana u Zadru.

Po karakteru pisma veoma je bliz i Osorskom evanđelistaru koji se čuva u Vatikanu.

Je li skriptor i iluminator bila ista osoba, nemoguće je utvrditi. U svakom slučaju bili su vrsni majstori. Po svoj prilici minijature su nastale istodobno kada i tekst ili nešto ranije, jer se tekst povodi za obrisom minijatura.

9 Fragment evanđelja na Božić, genealogija po Luki

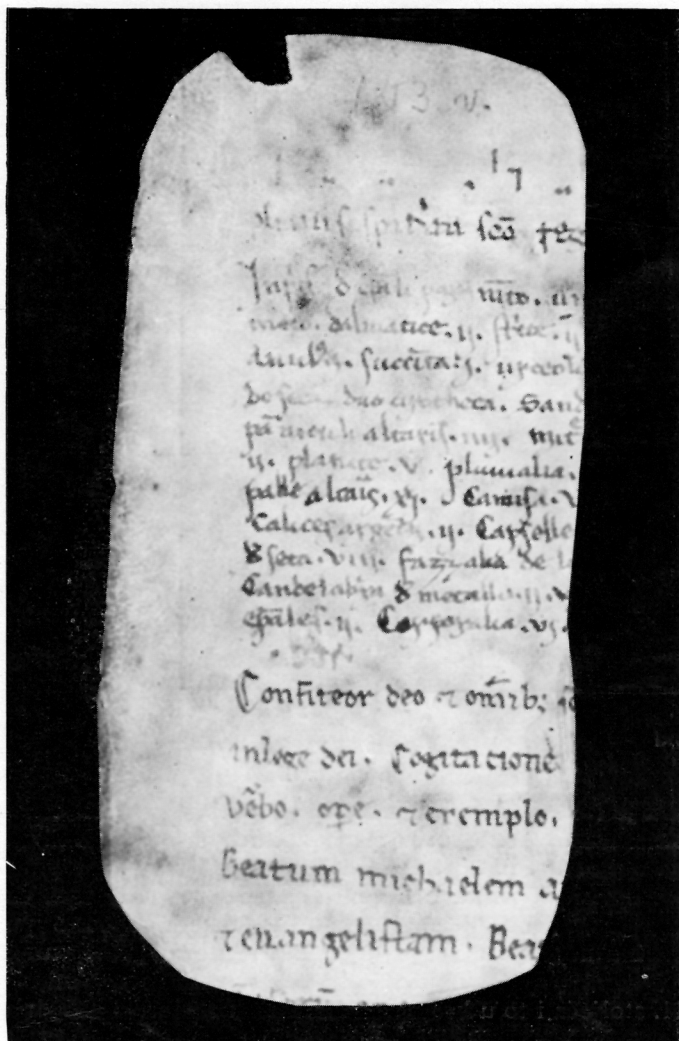
Same pak minijature predstavljaju nešto sasvim zasebna u knjižnom slikarstvu. Premda se na prvi pogled čini da se tu radi o figuralnim »i« inicijalima, međutim neće biti tako, jer se tu pored njih na početku samog teksta nalazi i grafem »I« (In...). Figuralni »I« inicijali uz jedan poznati primjerak iz sakramentara sv. Gelona iz osmog stoljeća javljaju se krajem 11. st. i osobito se rado upotrebljavaju tokom 12. i 13. stoljeća, i to češće na zapadu nego na istoku. (usp. J. Gutbrod, *Die Initiale in Handschriften des 8. bis 13. Jh.*, Stuttgart, 1965, p. 74–96). Ovo bi dakle bio prijelaz između figuralne »ilustracije« blagdana na margini i figuralnog »I« inicijala što je jedna od indikacija da ga treba smjestiti u 11. stoljeće.

Zapaža se i jaka bizantinska nota. To pokazuju figure koje stoje sasvim slobodno a da nisu ničim uokvirene

niti je dana ikakva druga sugestija prostora, zatim vizionarski rastvorene oče, četiri tačkice u obliku romba na ramenima i koljenu Krista koji sjedi.

Budući da nema nikakvih elemenata za dataciju, uz gore navedeno, paleografskim kriterijem, osobito po načinu notacije a zatim likovnom analizom minijatura, postanak ovog evanđelistara možemo staviti potkraj 11. stoljeća i to u krug benediktinskih skriptorija Zadra, Osora i Raba. Budući da najviše spomenutih elemenata upućuje na Rab, možemo pretpostaviti da je rukopis tamo i nastao.

Ovo su dakako samo pretpostavke koje bi daljim istraživanjem trebalo argumentirati. Istodobno ovo može poslužiti kao daljnja etapa u utvrđivanju granica dalmatinske skriptorske regije, odnosno dometa utjecaja skriptorija svetog Krševana.

10 Fragment lista s inventarom i Confiteor

FRAGMENTS DE L'ÉVANGÉLIAIRE DE RAB (XIe SIÈCLE)

Les archives de l'office paroissial de Rab conservent des fragments d'un évangélaire rehaussé de miniatures figuratives. Jusque récemment, ces fragments «rapiéçaient» un graduel du XVe siècle, mais lors de la restauration de 1965, ils furent retirés et assemblés, puis on réussit à composer 12 feuilles complètes de 280 × 190 mm de format; il reste encore une trentaine de fragments séparés.

L'évangélaire est calligraphié en écriture bénéventine anglaise; la calligraphie est excellente. Deux évangiles sont écrits

sous les neumes chorales, et ce par diastématique in campo aperto.

Sur ces fragments se trouvent sept miniatures représentant les personnages du Christ, de la Vierge et des saints, et ce: «Le Christ sur le trône» (fête de la Transfiguration de Jésus-Christ), «La Résurrection du Christ», «La Vierge en prière» (seule la partie supérieure a été conservée), «Saint-Jean-Baptiste», «Saint-Pierre l'Apôtre», «Saint-André l'Apôtre» et «Sainte-Marie-Madeleine», puis deux initiales ornées de plantes entrelacées. Les personnages et les initiales se trouvent du côté du texte dudit évangile, dans le cadre du texte, mais sans aucun cadre plastique et sans aucune notation ou suggestion de l'espace, ils sont représentés tout à fait librement sur le parchemin. Tous les personnages sont debout, sauf un. Deux sont de demi profil, tandis que les autres sont disposés strictement de face. Ils sont d'un effet vraiment monumental, bien que leur hauteur soit en moyenne de 12 cm. Les miniatures ont été exécutées avant le texte; en effet, le texte obéit aux contours figures. Elles rappellent les initiales figuratives «I», mais ne le sont pas, car à côté d'elles se trouvent aussi la lettre ornée «I».

Les couleurs représentées sont: or, rouge (pourpre, minium, et cinabre), bleu, vert, brun, violet et rose, puis le blanc et le noir. Le linéament des traits est de couleur blanche, ce qui accentue la plasticité des personnages.

Il n'y a aucun élément direct permettant de situer la date, l'auteur et le lieu de provenance de ces miniatures. Néanmoins, le caractère du style, le type de la calligraphie et surtout la méthode de diastématique et la forme des neumes permettent de les situer vers la fin du XIe siècle, dans une ambiance bénédictine de la région adriatique. Nous pouvons établir avec certitude que cet évangélaire était en usage à l'église Saint-Jean-l'Évangéliste à Rab (cf Confiteor).

Ces oeuvres représentent une qualité artistique atteignant à leur apogée, comme on en trouvera rarement dans les manuscrits illustrés du Xe au XIIe siècle. Dans les caractéristiques du style, on ressent une très forte influence de Byzance, mais elles proviennent cependant de l'Occident, puisque l'évangélaire est un rite occidental. Il est difficile de leur trouver un modèle dans les manuscrits illustrés. Il s'agit d'un maître parfaitement original, et nous sommes enclins à adopter l'opinion que ces miniatures représentent un transfert du thème et du style de la monumentale peinture murale byzantine des Xe et XIe siècles, au manuscrit illustré.

Il a certains ressemblances avec les manuscrits d'Osor et de Zadar du XIe siècle.

Ce même graduel, aux pages 1 et 15, renfermait aussi des fragments d'un «Acta martyrum» en calligraphie carolingienne, également du XIe siècle. Il a été possible d'en composer une feuille complète, vraisemblablement la page de titre, représentant une grande initiale «F» ornée d'entrelacs (Facta est persecutio cristianorum tempore diocletiani imperatoris...«).